

дитини, то оголосить, що світає. Тоді іграшки повинні знову стати на свої місця, таким чином, гра буде закінчена.

Використання описаних ігор дозволить урізноманітнити корекційно-розвивальну роботу з

дітьми, а дотримання етапів у роботі дозволить розвивати вміння у дитини поступово і закріпленням і врахування вікових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., Аспект Пресс, 1996.
2. Леонтьев А.А. Психология общения: Учеб. пособие. - 3-е изд. - М.: Смысл, 1999.
3. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. - М.: Педагогика, 1986.
4. Соловьева Л. Г. Особенности коммуникативной деятельности детей с общим недоразвитием речи //Дефектология. — 1996. — № 1.
5. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками. – М., Академия, 2010.
6. Эльконин Д. Б. Психология игры. - М., 1978.

УДК 376 – 056.34.015.3

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ІЗ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ІЗ ДИЗАРТРИЄЮ ПРИ ДЦП

Марченко І. С.

кандидат педагогічних наук, доцент

Тюленєва О. Г.

Інститут колекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

48

Стаття присвячена проблемі навчання дітей із дизартрією при ДЦП комунікації із однолітками і дорослими у різних ситуаціях. Представлені умови і низка педагогічних заходів, спрямованих на формування комунікативної поведінки цих дітей.

Статья посвящена проблеме обучения детей младшего школьного возраста с дизартрией при ДЦП коммуникации со сверстниками и взрослыми в разных ситуациях. Представлены условия и ряд педагогических мероприятий, направленных на формирование коммуникативного поведения этих детей.

The article is devoted to communicative training for the children with cerebral palsy. The experimental method of research and generalized data of analyze are represented in this article.

Ключові слова: дизартрія, дитячий церебральний параліч, комунікативна поведінка.

Ключевые слова: дизартрия, детский церебральный паралич, коммуникативное поведение.

Key words: cerebral palsy, communicative training.

Орієнтація сучасної логопедії, педагогіки, психології на гуманізацію виховного та освітнього процесу висуває в число актуальних проблем створення оптимальних умов розвитку особистості кожної дитини, її особистісного самовизначення. Особливо гостро ця проблема назріла відносно дітей із порушеннями мовлення, а саме - дошкільників із клінічним діагнозом "дизартрія", оскільки, за даними психолого-педагогічних досліджень, процес розвитку психічних процесів та особистісного розвитку і самовизначення цих дітей ускладнений.

Дизартрія, як складна проблема, інтенсивно вивчається і освітлена в теоретичному і практичному аспектах у вітчизняній і світовій науковій

літературі, в клінічному, нейролінгвістичному, педагогічному та психологічному напрямках.

Найдетальніше дизартрія описана у дітей із дитячим церебральним паралічем – ДЦП (Л. О. Бадалян, М. Б. Ейдінова, О. М. Правдіна-Вінарська, 1959; К. А. Семенова, 1968; О. М. Мастюкова, 1969, 1971, 1979, 1983; І. І. Панченко, 1979; Л. А. Данілова, 1975 та інші).

ДЦП є складним захворюванням, яке посідає одне з перших місць у структурі дитячої інвалідності. Тяжкість цього захворювання обумовлена складністю рухових, психічних і мовленнєвих порушень (Т.П. Вісковатова, С.К. Євтушенко, Е.С. Калижнюк, О.М. Мастюкова, М.В. Рождественська, Л.М. Руденко та інші).

Мовленнєві порушення у дітей із церебральним паралічем вирізняються великою різноманітністю у зв'язку з різною формою і ступенем тяжкості дизартричних розладів. Все це поєднується з особливостями психічної діяльності дітей із дизартрією при ДЦП і значно утруднює спонтанний розвиток комунікативної поведінки.

У вирішенні останніх концепцій дошкільної освіти особливе значення набуває формування у дітей навичок позитивної взаємодії із оточенням як запоруки їх благополуччя в розвитку. Згідно з поглядами вітчизняних психологів (Л.С. Виготський, А.В. Запорожець, А.Н. Леонтьєв, М. І. Лісіна, С. Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін та інші) спілкування виступає однією з основних умов розвитку дитини, найважливішого чинника формування її особистості, нарешті, провідним видом людської діяльності, спрямованою на пізнання і оцінку самого себе через посередництво інших людей.

Наші дослідження з вивчення комунікативної поведінки дітей старшого дошкільного віку (6-7 років) із дизартрією при ДЦП показали, що діти цієї категорії істотно відстають у формуванні та розвитку комунікації, ніж їх однолітки, які розвиваються нормально. Відставання в розвитку комунікативної поведінки пов'язане насамперед із малою комунікативною активністю цих дітей і з недостатнім розвитком функцій, що включають моторні компоненти.

Виходячи з того, що ці діти потребують спеціального корекційного впливу, одним із напрямків якого є розвиток комунікацій, нами було розроблено низку педагогічних заходів із формування комунікативної поведінки зазначеної категорії дітей.

Основною метою цих педагогічних заходів було сформувати і розвинути у дітей із дизартрією при ДЦП навички соціальної взаємодії із оточенням.

Специфіка нашої методики полягала в цілеспрямованому навчанні дітей прийомам комунікативної поведінки залежно від ситуації, місця, настрою оточення і змісту спілкування.

Визначаючи зміст і шляхи розвитку комунікативної поведінки дошкільників із дизартрією при ДЦП, ми використовували дані дитячої психології про вікові та індивідуальні особливості мовлення, про орієнтовні рівні його розвитку на кожному віковому етапі, особливості мотивації в навчанні – пізнавальний інтерес (Л. О. Булахова, К. С. Лебединська, В. І. Лубовський, І. Ф. Маяковська, Є. Ф. Собонович, В. В. Тарасун, У. В. Ульяновка, Л. С. Цветкова). Ми також враховували не лише «рівень

актуального розвитку» цих дітей, але й «зону найближчого розвитку» (Л.С.Виготський).

Умовами для успішної організації проведення педагогічних заходів із розвитку комунікативної поведінки дітей із ДЦП було:

1. Встановлення чіткого розпорядку дня дітей.

2. Розвиток у дітей позитивної мотивації до формування комунікативної поведінки, що забезпечить в подальшому активність дітей в усіх видах діяльності.

3. Формування адекватних батьківських установок що до проблеми дітей із питань комунікативної поведінки шляхом активного залучення батьків до корекційного процесу.

4. Створення в дитячому колективі атмосфери прийняття, доброзичливості, відкритості, взаєморозуміння.

5. Створення розвивального середовища, а саме:

- облаштування «творчої майстерні» з посібниками та приладами для проведення розвиваючих ігор;

- включення невербальних засобів комунікації в ігрову, побутову, трудову та інші види діяльності;

- активне використання як вербальних, так і невербальних засобів комунікації вихователями, вчителями, батьками;

- надання можливості дітям самостійно виконувати те, що вони самі спроможні зробити.

6. Кожна дитина повинна оцінюватись, виходячи зі своїх можливостей і здібностей.

7. Обов'язковий мовленнєвий супровід. Вербалізація будь-якої дії педагогом є важливим аспектом під час формування комунікативної поведінки. Вона сприяє не лише розширенню словникового запасу дитини, але й розвитку її мислення шляхом дослідження діяльності від планування дій до їх реалізації. Крім того, мовленнєвий супровід стимулює сприйняття дитиною навколишнього світу.

Педагогічні заходи з організації корекційної програми з розвитку комунікативної поведінки дітей із дизартрією при ДЦП включали:

1. Проведення спеціальних занять із метою ознайомлення та формування у дітей ефективних засобів та способів спілкування.

2. На основі комунікативної взаємодії дітей розроблення та виготовлення демонстраційного, роздаткового матеріалу, засобів зворотного зв'язку

тощо для проведення усних вправ під час виконання завдань, тематичних занять та ігор.

3. Організація спільної діяльності дітей – колективних екскурсій, бесід із ознайомлення дітей із навколишнім світом (в школі-інтернаті – праця кухарів, лікарів, завідуючого; на природі – пора року, рослинний та тваринний світ; на прогулянці – спостереження за транспортом тощо) з наступним колективним обговоренням доступними дітям засобами комунікації.

4. Перегляд документальних фільмів, діафільмів, презентацій із наступним колективним обговоренням.

5. Ознайомлення дітей із художніми творами, казками, віршами, їх обговорення та подальша драматизація із залученням до процесу дітей усього колективу.

Під час проведення цих заходів ми намагались стимулювати бажання дитини вступити у комунікативні взаємовідносини; сформувати вміння користуватися різними засобами комунікації (як вербальної так і невербальної) з метою спілкування: використання предметів, малюнків, жестів, символів. Дитина повинна усвідомлено передавати свої думки за допомогою предметів, картинок, серії картинок. З цією метою ми активно використовували різні допоміжні засоби – іграшки, картинки, фотокартки, муляжі предметів. Вони для дитини – не лише мотиваційний стимул, але і сприяють переходу на вищий рівень комунікативної поведінки.

Процес формування комунікативної поведінки у зазначеної категорії дітей умовно був поділений на декілька етапів.

На першому, підготовчому, етапі проводились заняття, під час яких використовувались вправи та ігри з метою ознайомлення дітей із засобами немовленнєвої комунікації – емоційними станами, жестами, піктограмами, картинками, та формування навичок їх використання у взаємодії із дорослим, з однолітками.

Заняття першого етапу з розвитку комунікативної поведінки у дітей із дизартрією при ДЦП були структуровані і проводились нами у позаурочний (друга половина дня) час. Поступово, елементи заняття вводились у повсякденне спілкування дітей із оточенням та ігрову діяльність.

Під час другого, основного етапу, проводились заходи, в процесі яких діти використовували засоби комунікації із метою взаємодії (проведення екскурсій, підготовка та

проведення сюжетно-рольових ігор, драматизація художніх творів, проведення свят).

На третьому етапі були створені умови та проведені ігри з метою оцінювання впливу проведених заходів на розвиток комунікативної поведінки дітей із дизартрією при ДЦП.

Наведемо приклади деяких із проведених занять та заходів.

Структуроване заняття з ознайомлення дітей із невербальними засобами комунікації та емоційними станами.

Тема: «Подорож у країну радощів»

Мета: ознайомлення дітей із емоціями, жестами (символами, піктограмами) та формування вміння користуватися ними під час спілкування із дорослими та однолітками; формування вміння виконувати дії за наслідуванням, формування зорово-рухової координації, розвиток дрібної моторики, зоро-моторної координації; виховання колективної взаємодії, бажання до спілкування.

Устаткування: листи білого паперу за кількістю учасників; дзеркало (одне велике, або малі за кількістю учасників); піктограма емоції «Радість». Під час проведення гри дітям надається можливість вигадати та зробити «чарівну паличку», намалювати маску кошеняти.

I. Привітання.

Педагог звертається до дітей:

- Здравствуйте. Ми сьогодні будемо подорожувати, але на початку ми повинні привітатися та познайомитись. А чи можна привітатися не промовляючи слова? Як це зробити? Просто нахилити голову вперед. Я буду говорити «Доброго дня», «Здрастуйте», «Привіт», а ви просто нахилити голову вперед. А хто знає, як ще можна привітатися, не промовляючи слова? (Очікувані відповіді – Підняти руку. Потиснути руки) А тепер зробимо те саме, тільки кожний повернеться один до одного і скаже в голос «Доброго дня».

- Давайте кожен представиться: «Мене звуть (вказівний жест на себе) Олена.»

II. Гра «Країна веселого снігу».

Грати можна сидячи на стільчиках, на ковдрі, або стоячи – за бажанням і можливостями дітей.

Діти отримують лист білого паперу. Педагог звертається до дітей:

- Наша подорож починається із країни, де йде сніг. Давайте ми згадаємо зиму, і трохи побешкетуємо. З листка, що у вас є ми зробимо сніг. Для цього листочок ми розірвемо на багато частинок.

Коли листочки розірвані, ведучий дозволяє кожному по-черзі підкидати «крижинки» до гори. Діти повинні отримати задоволення під час гри.

Після гри дорослий запитує у дітей, чи сподобалась їм така гра, який був настрій, як вони дізнались, що всім було весело.

Дітям пропанують розглянути піктограму «радість». Проводиться колективне обговорення піктограми – які очі (веселі чи сумні), який ротик. Коли у людини буває таке обличчя. Якій може бути у людини вираз обличчя, коли сумно. Знайомство з піктограмою «сум».

III. Артикуляційна хвилинка.

Педагог звертається до дітей:

- Давайте поглянемо в дзеркало і посміхнемось, а тепер поглянемо один на одного і спробуємо посміхнутися, а тепер подражимо один одного – покажемо язика.

IV. Гра "Я радію коли...".

Експериментатор пропонує дітям пригадати і розповісти, коли вони радіють. Під час цієї гри можна передавати один одному м'ячик, іграшку, або «чарівну паличку», зроблену власноруч. Починає гру педагог:

- Я дуже радію коли дивлюсь на квіти (слухаю музику, дивлюсь мультфільм...). (Ім'я дитини) візьми «чарівну паличку» і розкажи нам, будь ласка, а коли ти радієш?

Гра продовжується, поки всі діти не висловляться за допомогою доступних комунікативних засобів.

V. Етюд « Як кошеня порадувало свою маму».

Експериментатор звертає увагу дітей, що радість можуть принести не тільки речі, а і добрі справи. І в підтвердження цьому розповідає історію:

«Жило собі кошеня, і все у нього було – і іграшки і олівці, і книжки, але йому все набридло і ніщо не приносило радощів. Одного разу кошеня чекало маму з роботи. Воно ходило по хаті і зайшло на кухню, а там...стояв брудний посуд. «Мама прийде втомлена з роботи, - подумало кошеня – помию я цей посуд, допоможу мамі». А коли мама повернулася з роботи, то дуже зраділа і похвалила кошеня. Кошеня було задоволене і теж раділо, що допомогло матусі».

Після розповіді дітям пропонується взяти на себе роль кошенят і відтворити дії за розповіддю. Роль мами бере на себе дорослий.

Важливо, щоб дитина відчувала радість.

VI. Прощання

Педагог звертається до дітей:

- Ми сьогодні дізнались як можна привітатися, а підкажіть мені, як можна показати «До побачення»?

Діти прощаються помахом руки.

- А тепер давайте помахемо рукою і голосно скажемо:

«- До побачення».

Під час проведення наступних занять ми знайомили дітей із піктограмами та можливістю їх використання у спілкуванні.

Були представлені піктограми «Умивальник» і можливості її використання: вказати на картинку, вказівний жест на себе і показати дію вмивання – «я вмиваюсь», «треба вмитися»; дія вмивання рук – «треба вимити руки» тощо; піктограма «Іграшки» - жест прохання рукою «дай» з вказуванням на піктограму – «Дай іграшку»; піктограма «Вода» - вказівний жест на себе і на картинку, з додатковим показом дії «пити» - «Я хочу пити», «Дайте мені води»; також цю піктограму можливо використовувати в значенні «Мити», «Поливати» з відповідним показом способу дії.

Після ознайомлення дітей із піктограмами ми пропонували виконати доручення-дії, які використовуються в побуті і в умовах спеціально організованої дидактичної гри і вимагають взаємодії.

Гра - завдання «Прибираємо самі».

Мета: сформувати розуміння зверненого мовлення; сформувати уміння дітей домовлятися між собою за допомогою немовленнєвих засобів спілкування: жестів, набору піктограм.

Устаткування: піктограми «Квітка», «Вода», «Засоби прибирання» (совок і віник).

Хід завдання:

На початку заняття дітям нагадувалось значення відповідних піктограм.

Двом дітям давали доручення підмести підлогу та полити квіти. За допомогою піктограм та жестів діти мали вибрати необхідні піктограми та за їх допомогою домовитись, хто і яку роботу буде виконувати. Педагог мав озвучувати вибір дітей та їхні дії.

На другому етапі нами були проведені екскурсії із дітьми по приміщеннях школи – інтернату з метою ознайомлення дітей із роботою працівників закладу: лікаря, кухарів, вчителів, музичного працівника, прибиральниць. Дітям було запропоновано звернути увагу на важливість кожної професії. Після екскурсії було проведено колективне обговорення теми «Школа». Дітям були задані питання: «Хто працює в школі? Які професії ви запам'ятали? Що потрібно кожному працівнику в

роботі? Що в школі роблять діти? Чому потрібно вчитися?». Після обговорення дітям було запропоновано намалювати малюнки за темою.

Під час обговорення теми ми використовували вірші Надії Красоткіної «Школа», «Учитель», картинки із зображенням людей різних професій і предметів професійного обладнання.

Нами було запропоновано дітям прийняти участь у грі «Школа».

Гра «Школа».

Мета: закріпити знання дітей про працівників школи; виховання інтересу та поваги до їх праці; формування ігрових інтересів; виховання умінь грати в групі; вміння домовлятися з приводу ролей та дій під час ігрового процесу; вміння підтримувати під час гри доброзичливі стосунки та доброзичливі взаємовідносини.

Ігровий матеріал: ляльки, іграшковий посуд, набір «Лікар», іграшковий телефон, олівці, папір, предмети – замітники.

Хід гри.

Дітям пропонувалось самостійно пограти у гру, але не у всіх дітей виникло активне бажання. Тому нами було запропоновано кожній дитині обрати роль, яку б вона хотіла виконати: «лікар», «вчитель», «кухар», «музичний працівник», «тато», «мама».

Коли всі ролі були розподілені, нами було запропоновано такі дії:

«- Треба «татові» та « мамі» допомогти донці (лялька) зібратися до школи, бо вона ще маленька. Ви приводите її до школи, там вас зустрічає вчитель. Після першого уроку вчитель веде дітей до столової, там кухарі вже приготували сніданок і накрили на стіл.»

Під час гри ми слідували за розвитком сюжету, та радили, як може розвиватися гра .

Гра викликала у дітей певний емоційний настрій. Виконуючи взяті на себе ролі, діти вільно проявляли свої почуття, бажання, гра спонукала дітей до активного спілкування. Мотивом, що спонукав дітей до ігрової діяльності була потреба «приміряти» на себе ролі дорослих.

Під час ситуативно-рольових ігор окрім взаємин, що диктуються сюжетом, узятю на себе роллю або правилами, виникають іншого роду відношення – вже не умовні, а реальні, дійсні, регулюючі справжні стосунки між дітьми. У грі з'ясовується: як відноситься дитина до успіхів, або невдач партнерів по грі, чи вступає в конфлікти з іншими учасниками гри, чи уміє стримувати безпосередні спонукання, чи готова допомогти

товаришеві, чи уважна до інших учасників гри, наскільки точна у виконанні ролі тощо.

З метою закріплення розуміння оточення за допомогою немовленнєвих та мовленнєвих засобів спілкування, емоцій, уміння проявляти та описувати свої відчуття, розвитку співчуття та уміння співпрацювати нами були проведені ігри-драматизації казок «Ріпка», «Колосок», «Курочка Ряба».

Педагог грав відповідну роль казкаря. Попередньо було прочитано казку з подальшим її колективним обговоренням. Дітям пропонувалось відповісти на запитання: «Якій настрій у персонажів?», «Чому ви так вважаєте?». Потім дітям пропонувалось обрати ролі та допомогти експериментатору у виробленні костюмів та масок. Експериментатор ще раз зачитував казку, а діти, одягнувши маски – ободки, розігрували пантоміму. Далі «герої» повинні були передати настрій казкових персонажів не тільки за допомогою пантоміміки, але і, по можливості, за допомогою вербальних засобів і інтонації.

На третьому етапі після проведення низки педагогічних заходів із дітьми старшого дошкільного віку із дизартрією при ДЦП нами було оцінено сформовані уміння дітей вступати у взаємодію, спільно вирішувати запропоновані завдання на основі спостереження за комунікативною взаємодією дітей у звичайних (природних) для них умовах (ігрова діяльність, спілкування з оточенням за побутових та санітарно – гігієнічних потреб) та обумовлених проблемних ситуаціях.

Аналіз результатів навчання показав, що діти зазначеної категорії під час спілкування частіше намагались проявляти ініціативу та використовувати для привернення уваги співрозмовника та отримання необхідного результату відомі їм невербальні засоби комунікації – жести, міміку, пантоміміку. Активно реагували на пропозицію до взаємодії. Під час проведення ігор та виконання завдань діти цікавились не тільки умовами проведення заходів, але й діями однолітків. Діти добре співпрацюють у колективі, домовляються про розподіл ролей, надають допомогу один одному. Дитина, що потребувала допомоги наполегливо привертала до себе увагу всіма відомими засобами, іноді діти вдавались до використання графічних зображень (пиктограми). Під час спілкування з оточенням діти фіксували погляд на об'єкт спілкування, користувалися тактильними рухами; вони продуктивно та доцільно користувалися допомогою оточення; активно проявляли

зацікавленість та впевненість під час спілкування та обговорення запропонованих тем.

У мовленні дітей нами було відмічено появу нових слів, які відповідали комунікативній лексиці: емоція, поза, злий, сумний, рух тощо.

У дітей контрольної групи, які не брали участі у зазначених заходах, ми відмітили, що їхня комунікативна поведінка в більшості випадків відповідала середньому рівню розвитку: рідко проявлялась активність, перевага надавалась індивідуальній грі і лише в окремих випадках підтримувалась ініціатива однолітків; діти були не спроможні надати допомогу один одному і зазвичай їх мало цікавили, або не цікавили дії партнерів по грі

(завданню), вони не вміють співпрацювати та домовлятися; не користуються невербальними засобами комунікації (мімікою, жестами, тактильними рухами, піктограмами), оскільки не розуміють їх призначення.

Отже, порівнюючи дані, отримані за результатами контрольного зрізу, ми можемо говорити про підвищення рівня комунікативної поведінки дітей старшого дошкільного віку із дизартрією при ДЦП, що сприяє розвитку інтересу до самого процесу спілкування, який виникає у дітей даної категорії при усвідомленні своїх комунікативних можливостей, особистої значущості та одержаної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. Нарушение речи у детей с церебральным параличом. – М.: Просвещение, 1985. – 191 с.
2. Рождественська М.В., Руденко Л.М. Клінічні особливості ДЦП. Навчальний посібник. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, Книга-Вега, 2009. – 80с.
3. Смирнова И. А. Специальное образование дошкольников с ДЦП. Учебно-методическое пособие. – СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2003. – 160с.

УДК: 376.42:316.61

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Матющенко І.М.

кандидат педагогічних наук
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

53

В статті розглядається проблема соціалізації та адаптації дитини з тяжкими порушеннями мовлення до нових умов середовища.

В статье раскрывается проблема социализации и адаптации ребёнка с тяжёлыми нарушениями речи к новым условиям среды.

The article discusses the problem of the socialization and adaptation of children with severe speech impairment to the new conditions.

Ключові слова: соціалізація, адаптація, соціально-психологічної адаптації, дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Ключевые слова: социализация, адаптация, социально-психологическая адаптация, дети с тяжёлыми нарушениями речи.

Keywords: socialization, social-psychological adaptation, pedagogical providing, psychological-pedagogical terms of optimization to social-psychological adaptation.

На сучасному етапі розвитку системи освіти в Україні однією з найактуальніших посідає проблема соціалізації та адаптації дітей з різними відхиленнями у розвитку.

Ще більш актуальною ця проблема є для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, процес соціалізації яких проходить із значними труднощами, зумовленими їх обмеженими можливостями.

Сприяння соціалізації дитини з тяжкими порушеннями мовлення – це передусім оптимізація її адаптації до нових умов середовища. Як свідчать наукові дослідження та життєві спостереження, адаптація зазначеної категорії дітей характеризується низькою ефективністю. Для дітей цієї категорії особливе значення має передусім соціально-психологічна адаптація (приспособлення особи до групових норм та соціальної групи до неї),